

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

©2020 ТЮТЮННИКОВА С. В., СКОЧКО І. Ю.

УДК 338.439.02
JEL: D30; E64; H50; Q18

Тютюнникова С. В., Скочко І. Ю. Продовольча безпека в умовах пандемії

Коронавірусна пандемія, що розгорнулася в сучасному світі, стала спусковим гачком для розвитку економічної кризи. Найбільш гострим його проявом є продовольча криза. Для цього є ряд фундаментальних причин: по-перше, світ XXI століття – це «повний світ» (Герман Дейлі), в якому проживає майже 8 млрд людей, що увійшло в протиріччя з ресурсним потенціалом планети; по-друге, продовольча криза належить до структурних криз, яку неможливо вирішити в умовах сформованої системи господарювання; по-третє, світ зіткнувся з небувалим раніше рівнем нерівності – в людському розвитку, доходах, споживанні та інших формах, що відображається, передусім, у розривах у рівні споживання продовольства; по-четверте, зростає вимога до якості життя у світі, що обумовлює нові підходи до якості, калорійності та збалансованості продовольства. Проблема економічної безпеки є складною, комплексною, міждисциплінарною, розв'язання якої потребує фундаментальної трансформації мислення, вироблення нової системи цінностей і цивілізаційних зрушень. Використання новітніх технологій вперше створює можливість досягти високого рівня життя для всіх людей планети, а не тільки для «золотого мільярда». Однак система господарювання, що склалася в капіталістичній системі, не здатна забезпечити такого типу розвитку. Саме продовольча криза свідчить про «провали» капіталізму. Виходячи з цього, вважаємо, що вирішення цієї проблеми має об'єднати країни світу, комплементарно пов'язати їх в досягненні продовольчої безпеки. Актуалізація вирішення продовольчої кризи вимагає не тільки участі всього світового співтовариства, але і швидкого реагування на сучасні виклики. Новітні технології, що володіють величезним потенціалом, необхідно раціонально використовувати для підвищення добробуту всього людства, ліквідації голоду та злиднів. Якщо ж не забезпечити гуманітарного спрямування нових технологій, то вони будуть сприяти подальшому поглибленню продовольчих диспропорцій і підірвати продовольчу безпеку.

Ключові слова: продовольча безпека, бідність, коронавірусна пандемія, продовольча криза, економічна політика, структурна криза.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-69-75>

Табл.: 3. **Бібл.:** 16.

Тютюнникова Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: svetatutunnikova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3680-9023>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-8738-2019>

Скочко Ірина Юріївна – магістранта економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: lrkaSkochko3107@gmail.com

UDC 338.439.02
JEL: D30; E64; H50; Q18

Tiutiunykova S. V., Skochko I. Yu. Food Security in a Pandemic

Coronavirus pandemic, which unfolded in the modern world, became a trigger for the development of economic crisis. Its most acute manifestation is the food crisis. There are a number of fundamental reasons for this: firstly, the world of the XXI century is a «full world» (Herman Daly), which is populated by almost 8 billion people, which results in a contradiction with the resource potential of the planet; secondly, the food crisis belongs to structural crises, which cannot be solved in the conditions of the established system of economic activity; thirdly, the world faced the before unrealized level of inequality – in human development, income, consumption and other forms, which is reflected primarily in gaps in the level of food consumption; fourthly, there is a growing requirement for quality of life in the world, which leads to new approaches to quality, calorie content and food balance. The problem of economic security is complex, aggregated, interdisciplinary, the solution of the problem requires a fundamental transformation of thinking, the development of a new system of values and civilizational shifts. The use of the latest technologies for the first time creates an opportunity to achieve a high standard of living for all people of the planet, not just for the «golden billion». However, the system of economic activity in the capitalist system is not able to provide this type of development. It is the food crisis that shows the «failures» of capitalism. Based on this, we believe that the solution to this problem should unite the countries of the world, complementarily link them in the achievement of food security. Actualization of the solution of the food crisis requires not only the participation of the entire world community, but also a rapid response to the novel challenges. The latest technologies with enormous potential must be used rationally to enhance the welfare of all mankind, eliminate hunger and poverty. If we do not provide humanitarian guidance for new technologies, they will contribute to further deepening of food disparities and undermining food security.

Keywords: food security, poverty, coronavirus pandemic, food crisis, economic policy, structural crisis.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 16.

Tiutiunykova Svitlana V. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: svetatutunnikova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3680-9023>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-8738-2019>

Skochko Iryna Yu. – Graduate Student, Faculty of Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: lrkaSkochko3107@gmail.com

Продовольча криза у XXI сторіччі, незважаючи на технічний прогрес і розвиток новітніх технологій, дедалі поширюється. На момент появи пандемії коронавірусу (COVID-19) вже майже 900 мільйонів людей у всьому світі не мали доступу до адекватної та достатньої кількості їжі. Ось чому сучасний виклик продовольчої безпеки є особливо серйозним. У межах цього населення, якому бракує достатньої кількості їжі, щонайменше 155 мільйонів людей страждають від серйозних харчових дефіцитів, і їх ситуація може бути критично погіршена внаслідок просування пандемії [16].

Останніми десятиліттями у світі стали приділяти більш пильну увагу питанням продовольчої політики та харчової безпеки як складовим національної економічної політики держави. На нашу думку, Всесвітня продовольча програма ООН стала лауреатом Нобелівської премії миру у 2020 р. не тільки за відчутний внесок у розв'язання продовольчої проблеми та зусилля в боротьбі з голодом і подоланням конфліктів, а більшою мірою – за її турботу про становлення продовольчої безпеки у світі. Україна на початку XXI сторіччя втратила лідируючі позиції на багатьох агропродовольчих ринках і опинилася під загрозою продовольчої безпеки.

Наразі можна стверджувати, що стратегічною метою розвитку продовольчої політики, яка все ще перебуває на етапі становлення, є забезпечення продовольством усього людства, покращення рівня життя населення, піднесення на новий якісний рівень всього комплексу соціально-економічних чинників, що забезпечують процес життєдіяльності та добробут суспільства.

Запорукою продовольчої безпеки є постійний і систематичний доступ до їжі, достатній за кількістю та якістю. У випадку з COVID-19 проблема доступу виникає не стільки через брак доступності продуктів харчування (глобальна пропозиція в достатку), скільки через швидке та катастрофічне падіння доходів (і зайнятості). Така ситуація наявна в багатьох країнах, що розвиваються, але спостерігається і в більш розвинених країнах [16].

Вплив COVID-19 на продовольчу безпеку є глобальним і системним, але є й місцеві наслідки, які потрібно враховувати. Парадокс продовольчої безпеки полягає в тому, що чим бідніше і вразливіше населення, тим більш необхіднішими є адекватні відповіді держави та громадянського суспільства на задоволення їх потреб у продовольстві на місцевому рівні. Взаємодія з ринками цих груп населення є немічною і нестабільною. Це є принциповим питанням, коли мова йде про вжиття заходів і прийняття рішення про те, як і де застосовувати різні види підтримки.

Статтю виконано в межах НДР «Якість життя в умовах становлення та розвитку цифрової економіки» (номер державної реєстрації 0119U103349).

Оглянемо сучасну ситуацію на світовому ринку продовольства. Зазначимо, що наразі проблем із постачанням продукції сільського господарства немає. Загалом у світі у 2020 р. спостерігаються та очікуються хороші врожаї. На даний час сільськогосподарські ринки не показують принаймні значних потрясінь. Ринок продовольчих товарів – це система соціально-економічних відносин між його суб'єктами (виробниками, посередниками, споживачами), яка формується та розвивається у процесі опосередкованого грошовою формою обміну товарів і послуг, призначених для задоволення особистих потреб та інтересів споживачів, і спрямована на забезпечення цілісності та безперервності процесу суспільного відтворення, зокрема людського капіталу [6].

Забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримки відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та використання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції [2]. Проте суспільству в будь-який час, а особливо під час пандемії, потрібне забезпечення саме корисним, безпечним для здоров'я і досить дешевим продовольством, у той час як питання його якості останніми роками набуває особливої актуальності. У цьому контексті дуже важливою є оцінка стану розвитку продовольчої безпеки в країні із визначенням основних проблем, які виникають в процесі її забезпечення на макро- і мезорівнях.

Вагомий внесок у розвиток концепції продовольчої безпеки з боку як виробництва, так і споживання продовольства здійснили свого часу А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Ріккардо, А. Маслоу та інші.

Проблематика формування та забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах широко досліджується такими вітчизняними вченими-економістами, як: О. І. Гойчук [2], Б. І. Ковалюк [6], А. Д. Мостова [8], Т. В. Пономаренко [9], Г. О. Пчелянська [10], П. Т. Саблук [11] та ін. Взаємозв'язок зубожіння населення України із загостренням продовольчої проблеми розглянуто в праці А. Л. Клименко [5]. Але є аспекти даної проблематики, які виникають в умовах сучасної економічної кризи та коронавірусної пандемії, котрі необхідно розглядати та досліджувати.

Метою статті є характеристика особливостей продовольчої безпеки в Україні в умовах пандемії та систематизація заходів економічної політики держави по її забезпеченню.

Продовольча безпека в ринкових умовах – складне явище, яке одночасно відображає стан виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку та розподіл, стан доходів населення країни, демографічний склад населення, культуру споживання. Саме ринкові методи господарювання формують не-

рівність доступу країн та окремих домогосподарств до продовольчих благ. Тому не випадково продовольчу кризу відносять до різновиду структурних криз.

Останніми роками становище продовольчої безпеки України погіршилося, що було зумовлено, насамперед, неспроможністю вітчизняних виробників задовольнити потреби споживачів у цукрі, м'ясі та м'ясних продуктах.

Посилення продовольчої залежності в умовах глобалізації світової економіки послаблює національну безпеку та підвищує загрозу завоювання її внутрішнього ринку іноземними сільгоспвиробниками. За таких умов досить гостро постає питання попередження загроз у продовольчій сфері, оскільки продовольча безпека є однією з найважливіших систем життєзабезпечення населення [11].

Проблему загострення продовольчої безпеки під час пандемії розглянемо на прикладі України. Найголовнішим фактором потенційного забезпечення продовольчої безпеки є національне виробництво сільськогосподарської продукції. Одним із перших важливих сільськогосподарського виробництва для розвитку країни відзначили економісти-фізіократи, перш за все, Ф. Кене.

В Україні у 2019 р. за даними статистики (табл. 1), виробництво сільськогосподарських культур порівняно з 2018 р. збільшилося по таких показниках, як зернові та зернобобові культури, а також соняшник. Виробництво цукрового буряка, картоплі, овочевих, плодівих і ягідних культур за період з 2013 по 2019 рр. значно скоротилося [3].

Пандемія COVID-19 несе Україні як загрози, так і неочікувані можливості. За таких умов українська житниця набуває несподівано високої ваги та може внести суттєвий внесок у світову продовольчу безпеку.

Зупинка повноцінного сполучення розірвала усталені ланцюги постачання продовольчих товарів. Стало очевидним, що глобальна економіка, до якої

всі звикли, насправді неймовірно вразлива. Статистика голоду вже почала зростати. Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні виглядає таким чином (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні за 2013–2019 рр.

Рік	М'ясо (у забійній масі), тис. грн	Молоко, тис. т	Яйця від птиці, млн шт.	Вовна, т
2013	2389,4	11488,2	19614,8	3520
2014	2359,6	11132,8	19587,3	2602
2015	2322,6	10615,4	16782,9	2270
2016	2323,6	10381,5	15100,4	2072
2017	2318,2	10280,5	15505,8	1967
2018	2354,9	10064,0	16132,0	1908
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734

Джерело: складено за даними [3].

За даними табл. 2 можна побачити, що порівняно з 2013 р. відбулося скорочення виробництва молока (на 15,9%), вовни (на 50,7%) та яєць від птиці (на 14,9%). Водночас зросло виробництво м'яса (на 4,3%) [6]. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, у тваринництві існує низка проблем, які потребують вирішення. Це і недостатня кормова база, і здебільшого низька якість продукції, і відсутність стабільності в державній підтримці сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту тощо [12]. Загалом ситуація з продуктами тваринництва не така гарна, як з продуктами рослинництва [7].

Продовольчу безпеку слід розглядати з декількох позицій:

- ✦ з позиції виробника – у цьому критерії важливими є динамічні зміни, збалансована струк-

Таблиця 1

Виробництво основних сільськогосподарських культур в Україні за 2013–2019 рр., тис. т

Рік	Зернові та зернобобові культури	Буряк цукровий	Соняшник	Картопля	Овочеві культури	Плодові та ягідні культури
2013	63051	10789	11051	22259	9873	2295
2014	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019	75143	10205	15254	20269	9688	2119

Джерело: складено за даними [3].

тура та якісні характеристики сільськогосподарської продукції;

- ✦ з позиції споживача – наявність доступної та якісної продукції;
- ✦ з позиції суспільства – збалансованість споживання за критерієм калорійності та якісних складових набору продуктів, спряженість доходів та цін на ринку продовольства. А також дуже важливим для держави, в аспекті її суверенітету, є наявність сталої бази відтворення населення, у т. ч. за рахунок національного виробництва сільськогосподарської продукції.

Проблема полягає в попиті, у доступі на ринки, що є ключовою змінною продовольчої безпеки. Необхідні заходи (карантин) і соціальні дистанції, пов'язані з періодами паніки, що зменшили зайнятість і доходи мільйонів людей, особливо тих, хто займається такими послугами, як туризм, транспорт і ресторанный бізнес, спортивні центри та розваги. Також постраждала торгівля, особливо малі та мікропідприємства, разом із неформальними та самозайнятими працівниками, які страждають не лише від раптового безробіття, але й від гострої нестачі доходів для задоволення своїх основних потреб, починаючи з продуктів харчування. Нарешті, існує чисельність переселенців і трудових мігрантів, особливо сільськогосподарських робітників, які зазнають зубожіння, а також піддають небезпеці врожаї сільськогосподарських культур, які вони допомагають збирати.

Ланцюжок продовольчого постачання – це складна мережа, яка включає виробників, споживачів, сільськогосподарські та рибні ресурси, обробку та зберігання, транспортування та маркетинг тощо.

На початку кризи ланцюги постачання продовольства були напружені, оскільки багато країн наклали обмеження на переміщення товарів і людей через кордони та всередині країн. Як результат, відповіддю стала нестача їжі. Занепокоєні всіма невизначеностями, пов'язаними з постачанням продовольства, деякі країни обмежили експорт продовольства, зробивши цю ситуацію ще більш складною.

Україна разом з іншими країнами – членами СОТ розповсюдили Спільну заяву щодо забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в рамках пандемії COVID-19.

«22 квітня 2020 року члени СОТ, у тому числі Україна, розповсюдили Спільну заяву щодо забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в рамках пандемії COVID-19, – йдеться у повідомленні. – Необхідне своєчасне та точне надання інформації щодо торговельних заходів, що стосуються сільськогосподарської та харчової продукції, рівнів виробництва, споживання та запасів, а також цін. Це зменшить невизначеність і дозволить урядам, трейдерам, споживачам і виробникам приймати обґрунтовані рішення», – зазначили учасники Спільної заяви [14].

Тому необхідно тримати ринки відкритими, а не штучно перебивати їх тарифними бар'єрами, квотами, закриттям кордонів або збільшувати витрати на логістичні та транспортні мережі. Водночас уряди також повинні стежити за тим, щоб ланцюги платежів та фінансування не були перерізані. Важливим є доступний кредит на підтримку агропродовольчої діяльності. З цією метою слід розглянути можливість продовження субсидій та трансфертів, які вже надавалися в більшості країн. Нарешті, не будемо забувати, що пряма продовольча допомога, така, яка надається Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП), також буде потрібна в багатьох країнах.

Серед факторів загострення продовольчої проблеми слід назвати зростаючу нерівність доходів і бідність населення [10]. Якщо виробники і зможуть нас забезпечити продовольством, то все одно завжди будуть люди за межею бідності, які не зможуть себе забезпечити продуктами харчування. Головною метою є скорочення чисельності бідного населення. Держава має не допускати цього, піклуватися та давати соціальну допомогу, якої би вистачило для нормального існування.

Поряд за зняттям напруги в забезпеченні населення продовольством в умовах пандемії перед державою постають дуже складні, але необхідні завдання зі створення стратегічних заходів з формування ефективної системи продовольчої безпеки. Для України вкрай важливим є створення інклюзивного інституційного середовища. Продуктивний вплив інклюзивних інструментів на збалансований економічний розвиток досліджено в працях закордонних вчених Д. Аджемоглу, С. Джонсона, Дж. Робінсона [1; 15]. Серед українських дослідників роль інклюзивних інститутів у подоланні бідності досліджували П. С. Єщенко [4] та С. В. Тютюнникова [13].

Інституційне проектування, що спрямоване на створення ефективного середовища, одночасно формує систему захисту від продовольчих криз. Характерною рисою такого середовища стає спряженість інституційних елементів – норм і розвитку культури [1].

Рівень бідності в нашій державі за минулі 5 років збільшився на 10%. Ціни і тарифи за минулі роки суттєво зросли, зросли і зарплати, проте не завжди такою мірою, щоб компенсувати цілком всі витрати [3]. За даними Міністерства соціальної політики України, за межею бідності у 2019 р. в Україні проживало 38,5% населення, а за підсумками 2020 р. цей рівень може зрости до 45%. За даними Держстату, під час карантину роботу втратили мінімум 406 тисяч українців – саме така кількість офіційно зареєструвалася з 12 березня по 4 серпня в Україні. Усього таких відвідувань – 502 тисячі. У квітні статус безробітного отримали 149 тис. осіб, у травні таких було вже

97 тис., у червні – 75 тис., у липні – 68 тис. Зменшення кількості безробітних пов'язано з поступовим відкриттям підприємств і організацій. Згідно з даними Держцентру зайнятості, з березня по серпень 2020 р. роботу знайшли 222 тис. осіб. ВВП України в II кварталі 2020 р. упав на 11% (прогноз був –14%), а за перше півріччя падіння склало 6,5% (прогноз був –10%) [3].

Вплив COVID-19 на життєдіяльність:

- ✦ 22% населення втратили доходи в Україні через COVID-19;
- ✦ 38% домогосподарств показали зниження місячного доходу порівняно з базовими даними. У цих домогосподарствах середній показник зменшення місячного доходу був приблизно 34%;
- ✦ 64% домогосподарств показали зменшення кількості годувальників порівняно з базовими даними;
- ✦ 82% домогосподарств зазнали негативний вплив від збільшення ціни на продукти харчування та гігієни [3].

Кілька аспектів продовольчої безпеки, як виявилось, тісно пов'язані з тенденціями соціально-економічних показників, зокрема:

- ✦ показники споживання продовольства та відсутності продовольчої безпеки, що залежать від цін на харчові продукти та комунальні послуги;
- ✦ поява нової ключової уразливої групи (домогосподарства, основними годувальниками яких є особи у віці від 40 до 60 років), яка безпосередньо залежить від рівня безробіття;
- ✦ підвищення рівня продовольчої безпеки домогосподарств, основними годувальниками яких є пенсіонери, у зв'язку з пенсійною реформою;
- ✦ показники відсутності продовольчої безпеки, що залежать від рівнів доходів і витрат;
- ✦ показники відсутності продовольчої безпеки домогосподарств, які є вразливими через невідповідність державних програм соціального захисту.

Якщо розглянути детально економічну доступність продовольства, яка дорівнює частці сукупних витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств, можна побачити, що українці половину свого доходу витрачають на продовольчі продукти [9] (табл. 3).

Граничне максимальне значення показника – 60%. Згідно з даними табл. 3 можна стверджувати, що у структурі витрат населення витрати на продовольство менше граничного значення 60%, при цьому в економічно розвинених державах цей показник становить від 10% до 15%. Незважаючи на те, що формально умова забезпечення продовольчої безпеки виконується, продовольчі витрати становлять близько половини витрат населення, що свідчить про низький рівень життя населення та загрозу продовольчій безпеці. Низька купівельна спроможність населення є найбільш важливим чинником низького продовольчого забезпечення українців [8].

Зазначимо, що ми навели статистику за 2014–2018 рр., коли у населення були стабільні доходи, проте люди витрачали більшу частку доходів на їжу. Натомість зараз, у 2020 р., під час карантину, у більшості населення доходи скоротилися майже на 40%, і людям немає звідки брати гроші на продукти харчування. Саме це і є найголовнішою продовольчою проблемою України та й багатьох інших країн під час пандемії.

Населення потребує допомоги з боку держави, особливо уразливі групи, які не зможуть прожити під час пандемії без соціальних виплат чи іншої допомоги від держави. Ця допомога повинна відображати сучасну ситуацію.

Держава повинна ефективно розробляти нові правила гри, за якими необхідно повноцінно використовувати ресурс землі, – для того, щоб якомога скоріше виробити таку кількість якісної сільськогосподарської продукції, щоб ліквідувати в країні нестачу продовольства та подолати бідність.

Отже, можна зробити висновок, що продовольча безпека – це не тільки наявність і доступність продуктів харчування в країні, а й збалансована економічна ситуація, коли підприємства та виробники

Таблиця 3

Економічна доступність продовольства для домогосподарств України за 2014–2018 рр.

Показник та одиниця виміру	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Сукупні витрати на продукти харчування в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2101,4	2629,5	2848,8	3419,8	3963,2
Частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої у структурі сукупних витрат домогосподарств, %	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7

Джерело: складено за даними [3].

можуть забезпечити продовольством, а населення спроможне його купити. Під час пандемії це є найголовнішими критеріями, які потребують постійного моніторингу та дослідження.

ВИСНОВКИ

Продовольча криза у світі продовжує загострюватися під впливом зростання дисбалансів і структурних зрушень, нерівності доходів і світової пандемії. За таких умов актуалізується проблема забезпечення продовольчої безпеки. Як і в попередні роки, так і під час пандемії загрозою продовольчій безпеці в нашій країні є недостатній соціально-економічний рівень життя населення – низькі доходи переважної більшості громадян і зростання цін на продукти харчування. Важливим напрямом державної економічної та соціальної політики є підвищення життєвого рівня населення, фінансова підтримка малозабезпечених громадян, зважена цінова політика щодо харчових продуктів.

В умовах пандемії зростає загроза перерв у ланцюгах харчових цінностей. Щоб не ставити під загрозу продовольчу безпеку, необхідно, щоб ці ланцюги залишалися неушкодженими щодо вхідних речовин, врожаїв та продуктів, готових до споживання. Харчова система є загальновизнаною найважливішою галуззю, і вона повинна продовжувати вільно рухатися.

Отже, у ринкових, а особливо в кризових, умовах державна політика має бути спрямована на досягнення продовольчої безпеки; створення необхідних резервів продуктів харчування та сільськогосподарської сировини; підвищення рівня продовольчого забезпечення, купівельної спроможності населення; покращання якості продуктів харчування та сільськогосподарської сировини; забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А. Почему одни страны богатые, а другие бедные. М. : АСТ, 2015. 720 с.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія. Житомир : Полісся, 2004. 359 с.
3. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
4. Ещенко П. С. Украинская «Великая депрессия» и как из неё выйти? Киев : Дакор, 2017. 248 с.
5. Клименко А. Л. Зубожіння населення України: причини, наслідки і шляхи його подолання. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 127–139. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.143.148839>
6. Ковалюк Б. І. Визначення основних параметрів продовольчої безпеки країни. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>
7. Мельников А. Рыба или мясо? (В Украине 38% смертей от инфарктов, инсультов и болезней сосудов –

из-за неправильного питания) // Аргументы и факты в Украине. 2019. № 5. С. 17.

8. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 59–68. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/11.pdf
9. Пономаренко Т. В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки: ключові загрози. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30–1. С. 189–192. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/42.pdf
10. Пчелянська Г. О. Бідність населення та її вплив на формування продовольчої безпеки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 8. С. 167–172. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-167_172.pdf
11. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.
12. Самарець Н. М. Сучасний стан діяльності сільських домогосподарств в Україні. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2016. № 1. С. 83–88. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2163/1/699-Article%20Text-1414-1-10-20160606%20%281%29.pdf>
13. Тютюнникова С. В., Пивоварова К. Л. Інклюзивний розвиток національної економіки як чинник подолання бідності. *Бізнес Інформ*. 2018. № 8. С. 105–111. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-8_0-pages-105_111.pdf
14. Україна разом з членами СОТ зробили Спільну заяву щодо забезпечення продовольчої безпеки у відповідь на пандемію COVID-19 // Урядовий портал. 24.04.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/krayini-sot-zrobili-spilnu-zayavu-shchodo-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-u-vidpovid-na-pandemiyu-covid-19>
15. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth // In: *Handbook of Economic Growth* / Ph. Aghion & S. Durlauf (eds.). 2005. Vol. 1. Chapter 6. Part A. P. 385–472. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
16. Учреждения ООН, занимающиеся вопросами продовольствия, предупреждают об усугублении проблемы острого дефицита продовольствия и потенциальной опасности массового голода в четырех горячих точках // Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. URL: <http://www.fao.org/news/story/ru/item/1326928/icode/>

REFERENCES

- Acemoglu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth". In *Handbook of Economic Growth*, 385-472. Vol. 1. Chapter 6. Part A. 2005. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Adzhemoglu, D., and Robinson, Dzh. A. Pochemu odni strany bogatyie, a drugiye bednyye [Why are Some Countries Rich and Others Poor]. Moscow: AST, 2015.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua

- Hoichuk, O. I. *Prodovolcha bezpeka* [Food Security]. Zhytomyr: Polissia, 2004.
- Klymenko, A. L. "Zubozhinnia naselennia Ukrainy: prychny, naslidky i shliakhy yoho podolannia" [The Impoverishment of the Ukrainian Population: The Causes, Consequences and Ways to Overcome It]. *Problemy zakonnosti*, no. 143 (2018): 127-139.
DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.143.148839>
- Kovaliuk, B. I. "Vyznachennia osnovnykh parametriv prodovolchoi bezpeky krainy" [Identification of the Main Parameters of Food Security]. *Efektivna ekonomika*. 2014. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>
- Melnikov, A. "Ryba ili myaso? (V Ukraine 38% smertey ot infarktov, insultov i bolezney sosudov – iz-za nepravilnogo pitaniya)" [Fish or Meat? (In Ukraine, 38% of Deaths from Heart Attacks, Strokes and Vascular Diseases are Due to Malnutrition)]. *Argumenty i fakty v Ukrainie*, no. 5 (2019): 17.
- Mostova, A. D. "Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky Ukrainy ta metodychni pidkhody do yoho otsinky" [Current Situation of Food Security of Ukraine and Methodical Approaches to Its Evaluation]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. 2019. http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/11.pdf
- Pchelianska, H. O. "Bidnist naselennia ta yii vplyv na formuvannia prodovolchoi bezpeky" [The Poverty of Population and its Impact on Formation of Food Security]. *Biznes Inform*. 2017. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-167_172.pdf
- Ponomarenko, T. V. "Prodovolcha bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky: kluchovi zahrozy" [Food Security as a Component of Economic Security: Key Threats]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. 2018. http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/42.pdf
- Sabluk, P. T., Bilorus, O. H., and Vlasov, V. I. *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and Food]. Kyiv: NNTs IAE, 2008.
- Samarets, N. M. "Suchasnyi stan diialnosti silskykh domohospodarstv v Ukraini" [The Current State of Activity of Rural Households in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnogo universytetu*. 2016. <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2163/1/699-Article%20Text-1414-1-10-20160606%20%281%29.pdf>
- Tiutiunnykova, S. V., and Pyvovarova, K. L. "Inklyuzyvnyi rozvytok natsionalnoi ekonomiky yak chynnyk podolannia bidnosti" [The Inclusive Development of the Economy as a Factor of Overcoming Poverty]. *Biznes Inform*. 2018. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-8_0-pages-105_111.pdf
- "Uchrezhdeniya OON, zanimayushchiesya voprosami prodovolstviya, preduprezhdayut ob usugublenii problemy ostrogo defitsita prodovolstviya i potentsialnoy opasnosti massovogo goloda v chetyrekh goryachikh tochkakh" [Food Agencies of the United Nations Warn of Worsening Acute Food Shortages and the Potential Danger of Mass Hunger in Four Hot Spots]. *Prodovolstvennaya i sel'skokhozyaystvennaya organizatsiya Obedinennykh Natsiy*. <http://www.fao.org/news/story/ru/item/1326928/icode/>
- "Ukraina razom z chlenamy SOT zrobyly Spilnu zaiavu shchodo zabezpechennia prodovolchoi bezpeky u vidpovid na pandemii COVID-19" [Ukraine, Together with WTO Members, Has Issued a Joint Statement on Food Security in Response to the COVID-19 Pandemic]. *Uriadovy portal*. April 24, 2020. <https://www.kmu.gov.ua/news/krayini-sot-zrobili-spilnu-zayavu-shchodo-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-u-vidpovid-na-pandemiyu-covid-19>
- Yeshchenko, P. S. *Ukrainskaya «Velikaya depressiya» i kak iz neye vyyti?* [Ukrainian "Great Depression" and How to Get Out of It?]. Kyiv: Dakor, 2017.